

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Björn, Ismo; Itkonen, Hannu

Title: Suomalaisen mäkihypyn laajeneminen, sosiaalinen kiinnittyminen ja tavoitteellisuus

Year: 2016

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat & Suomen urheiluhistoriallinen seura, 2016

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Björn, I., & Itkonen, H. (2016). Suomalaisen mäkihypyn laajeneminen, sosiaalinen kiinnittyminen ja tavoitteellisuus. In H. Roiko-Jokela, & E. Sironen (Eds.), Lastuja (pp. 171-200). Suomen urheiluhistoriallinen seura. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja, 2016.

<https://www.suhs.fi/wp-content/uploads/2018/01/Bj%C3%B6rn-Ismo-Itkonen-Hannu-Suomalaisen-m%C3%A4kihypyn-laajeneminen-sosiaalinen-kiinnittyminen-ja-tavoitteellisuus-SUHS-vsk-2016.pdf>

Ismo Björn & Hannu Itkonen

Suomalaisen mäkihypyn laajeneminen, sosiaalinen kiinnittyminen ja tavoitteellisuus (ref.)

Mäkihyppy on lajin syntymisen jälkeen herättänyt voimakkaita tunteita. Vauhdikas ja vaarallinen laji on koonnut suuria yleisjoukkoja, eikä hyp-pääjistäkään ole ollut pula. Kansallisesti mäkihyppy on ollut merkittävä urheilulaji, ja se on kuulunut useiden sukupolvien kokemusmaailmaan. Etenkin varttuneemmilla kansalaisilla on kokemuksia vähintäänkin itse tehdyistä hyppyreistä. Suomalaisena huippu-urheiluna mäkihyppy on yksi menestyksekkäimmistä lajeista. Arvokisamitaleja on tullut lukuisista olympialaisista ja MM-kilpailuista.

Suomalaisen mäkihypyn tila on keskusteluttanut jo pitkään¹. Lajin kiinnostavuus on heikentynyt sitä mukaa, kun suomalaishyppääjät eivät enää kamppaile mitaleista, vaan lähinnä selviämisestä toiselle hyp-pykierrokselle. Emme artikkelissamme käsittele lajin nykytilaa, vaan selvitämme, miksi mäkihypystä tuli aikanaan suosittu ja menestyksekkäs urheilulaji. Tutkimuksemme tavoitteena on tuoda katsauksenomaisesti esille, miten mäkihyppy levisi alueellisesti Suomessa. Tutkimuskysymyk-

semme on, ketkä olivat mäkihypyn varhaisia toimijoita ja millaisesta sosiaalisesta taustasta he tulivat. Kysymme myös, miten mäkihyppy kiinnittyi palvelemaan suomalaisten kansalaistoimijoiden tavoitteellisuutta.

Tutkimusaineistona hyödynnämme mäkihypyn vaiheita kuvaavaa monimuotoista dokumentaatiota, josta paljastuu esimerkiksi lajin nimen vakiintuminen mäkihypyksi. Aina 1970- ja 1980-luvulle saakka mäkihypyn rinnakkaisnimityksenä käytettiin mäenlaskua. Olennaisia aineistolähteitämme ovat mäkihypyn varhaisvaiheita dokumentoineet tarinat ja historikkit, muistelut, lehtiaineisto sekä sekalainen arkistoaineisto. Artikkelin aluksi tarkastelemme, miten urheilulajit ylipäättään ovat syntyneet. Näin luomme ymmärrystä mäkihypyn leviämislle ja suosion kasvulle.

Urheilulajien synty

Kulttuurihistoriallisesti tarkasteltuna urheilulajien synnyn taustalla on erilaisia liikkumismuotoja. Liikkumisen juuria voidaan hakea niistä fyysisistä toiminnoista, joita on toteutettu yhteisön säilymiseksi hengissä ja toimintakykyisenä. Urheilulaji on saattanut ensinnäkin syntyä sotataitojen harjoittelusta. Hyviä esimerkkejä ovat miekkailu ja ampuminen. Sotimisessa tarvittavien valmiuksien kytkeytyminen urheiluun liikkumisen tapoina on johtanut myös organisatorisiin kytkentöihin. Sotataitolajit ovat olleet osa armeijoiden harjoitus- ja koulutustoimintaa.

Toiseksi urheilulajit ovat voineet syntyä toimeentuloon liittyvästä liikunnasta. Esimerkiksi soutaminen, melominen ja uiminen ovat olleet pakollisia liikkumismuotoja yhteisöille, jotka ovat asustaneet vesien äärellä ja hankkineet elantonsa kalastamalla. Kolmanneksi urheilulajin juuri saattaa löytyä lähiyhteisössä käynnistyneestä kisailusta. Vahvuuden mittaaminen raskaita esineitä nostamalla on esiaste painonnostolle².

Sotataitoharjoituksista, elinkeinoliikkumisesta ja lähiyhteisökisailusta on vielä pitkä matka moderniin urheilulajiin. Yleisempi yhteiskuntien modernisoituminen luo perustan urheilulajien synnylle. Useiden lajien synty ajoittuu 1700- ja 1800-luvun vaihteen Englantiin. Lajien syntyä nimenomaan Englannissa selittää maan varhainen teollistuminen. Urhei-

lun liikkeellelähtöä ja kytkeytymistä yhteiskunnan modernisoitumiseen on kuvattu seuraavasti:

”Englannissa oli vauras maata omistava yläluokka, joka mielellään vietti ulkoilmaelämää tiluksillaan, sekä kasvava kaupunkiväestö, jolta liikenä pennosia satunnaisiin huvituksiin. Molempia yhdisti intohimo vedonlyöntiin, jonka kohteena oli laukkakilpailuja, nyrkkeilyotteluita sekä kävelijöiden, juoksijoiden, pyöräilijöiden tai uimarien ennätysyrityksiä. Rautateiden rakentaminen loi edellytykset massaurheilutapahtumille, joista kuuluisin oli Epsom Derbyn laukkakilpailu Lontoon lähellä. Juuri hevosurheilussa omaksuttiin jo 1700-luvulla monet modernin urheilun käytännöt, joita sittemmin sovellettiin ihmisten kilpailuihin, kuten ajanotto, tuloluettelot ja yleisön pääsymaksut.”³

Urheilulajien saadessa tietynlaisen muodon syntyy vakiintuneita käytäntöjä. Fyysisiä suorituksia ryhdytään tekemään normitetusti. Myös tiloja ja sääntöjä vakioidaan. Lajikulttuurien kehittäjät ja ylläpitäjät voidaan nimetä lajipioneereiksi. Esimerkiksi Englannissa avainasemassa olivat yksityiskoulujen sekä Oxfordin ja Cambridgen yliopistojen opettajat, jotka kouluttivat opiskelijoita ’muskulaarisen kristinuskon’ hengessä. Opinaajoista valmistuneet jatkoivat harrastustaan urheiluseuroissa, jotka ryhtyivät 1800-luvun jälkipuoliskolla perustamaan kansallisia lajiliittoja ja kirjoittamaan lajeilleen sääntöjä. Kanerva ja Tikander tulkitsevat, että tällä tavoin vakiintuneita urheilulajeja ovat muun muassa yleisurheilu, uinti, soutu, purjehdus, nyrkkeily sekä jalkapallo ja rugby.⁴

Modernisoitumisen myötä myös taloudelliset tekijät kytkeytyivät urheiluun. Antero Heikkinen on osoittanut, kuinka Suomessakin ensimmäisissä hiihtokilpailuissa jaettiin rahapalkintoja⁵. Urheiluorganisaatioiden syntyminen myötä oli tehtävä valinta, edetäänkö lajeissa ammattilaisuuden vai amatörismin hengessä. Esimerkiksi englantilaisessa jalkapallossa ammattilaisuus vakiintui jo varhain vallitsevaksi käytännöksi. Sen sijaan lukuisissa muissa ja etenkin olympialiikkeeseen kytkeytyneissä lajeissa amatörismi valittiin toimintaperiaatteeksi. Ranskalainen Pierre de Coubertin on saanut osakseen kunniaa paitsi modernin olympialiikkeen perustajana myös urheilun yhdistämisestä amatööriaatteeseen.⁶

Urheilulajin kannalta ei ole ollut yhdentekevää organisoidaanko lajia ammattilais- vai amatöörikäytännöin. Ammattilaisurheilu on jo lähtökohtaisesti viihteen tuottamista maksavalle yleisölle. Sen sijaan amatööripohjaisessa urheilussa muu laaja-alaisempi tavoitteellisuus nousee merkittävään asemaan. Esimerkiksi käy hyvin suomalaisen pesäpalloilun kehitystyö ja levittäminen kansallisena maanpuolustusurheiluna. Näin ollen urheilun kiinnittyminen yhteiskuntaan sekä lajiorganisaattoreiden näkemykset ja tulkinnat vaikuttavat siihen, millaista tavoitteellisuutta lajiin liitetään⁷.

Varsinaisten lajitoimintojen lisäksi urheilun modernisoitumisessa on ollut olennaisessa asemassa lajiorganisaatioiden muodostaminen. Kansainväliset ja kansalliset lajiliitot ovat päättäneet yhteisistä normistoista sekä kilpailujen organisoinnin käytännöistä. Ensimmäisten urheilulajien organisoitumisen malli levisi myös muihin lajeihin. Kulloisetkin taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset seikat sekä luonnonolosuhteet vaikuttivat, mitkä lajit nousivat suosituiksi eri maissa. Sangen ymmärrettävää on, että Skandinaviassa ja Pohjois-Amerikassa talviurheilut valikoituivat kilpailtavien lajien joukkoon. Suomessa urheilun suosiota vauhditti kansalaisyhteiskunnan muodostuminen. Monet muutkin järjestöt kuin urheiluseurat olivat aktiivisesti organisoimassa myös urheilurientoja.⁸

Mäkihypyn synty ja levittyminen

Mäkihyppy on kokenut samanlaisen modernisaatioprojektin kuin muut urheilulajit. Lajin esiasteena voidaan pitää hiihtämistä ja siihen kuulunutta mäenlaskua. Mäkihypyn juuret löytyvät Norjan Telemarkin maakunnasta. Siksi lajin varhaismuoto nimettiinkin telemarkiksi, josta nykypäivänä on säilynyt mäkihypyn telemark-alastulo sekä omana lajinaan telemark-hiihto. Jo varhain telemarkilla ymmärrettiin Norjassa lasketelua – josta käytettiin nimitystä ”laam” – sekä hyppäämistä. Sigmund Lolandin mukaan varhaisimmista mäkihypystä käsittelevissä lähteistä on luettavissa, että mäkihypystä harjoitettiin armeijan piirissä.⁹

Ensimmäisten mäkihypykisojen järjestämisaikankohdasta on esitetty erilaisia tulkintoja. Jonkinlaisia hyppykilpailuja on arveltu järjestetyn jo

Hyppyrimäet olivat suojeluskuntien voimannäyttöjä ja merkkejä maisemassa. Kuva Keravan suojeluskunnan mäen vihkiäiskilpailuista. (*Hakkapeliitta* 7/1937)

1840-luvulla¹⁰. Lolandin mukaan ensimmäiset varsinaiset mäkihyppykilpailut järjestettiin Kristianiassa eli nykyisessä Oslossa 1862. Varhaisvaiheessa mäkihypystä oli tullut kaupunkilaisen keskiluokan harrastus. Lajin vaatimukset kasvoivat 1892, jolloin siirryttiin aiempaa suurempaan Holmenkollenin mäkeen. Kilpailujen järjestäjänä toimi tuolloin Foreningen til Skiidraettens Fremme-järjestö.¹¹

Mäkihypyn levitystyössä olivat avainasemassa norjalaiset maastamuuttajat. Ruotsiin laji levisi norjalaisten sotilaiden mukana. Ensimmäiset kisat toimeenpantiin Tukholmassa 1886. Alppien maisemiin lajia kuljettivat norjalaiset opiskelijat ja opettajat. 1800-luvun loppuun

mennessä lajia harjoitettiin Itävallassa, Sveitsissä, Ranskassa ja Italiassa. ”Koehyppyjä” tehtiin myös Pohjois-Amerikassa. 1900-luvun alussa harrastuksen piiriin tulivat Tšekkoslovakia, Puola ja Jugoslavia.¹² Kiinnostavaa on, että esitellessään lajin leviämistä Loland ei nosta mäkihypyn pioneerimaiden joukkoon Suomea. Norjalaistutkijan mielestä Suomessa keskityttiin 1900-alun vuosina hiihtoon. Jatkossa esitämme, että aivan ilman mäkihypyä Suomessakaan ei urheiltu.

Mäkihypyn suhteellista nuoruutta kansainvälisenä urheiluna osoittavat lajin merkittävien ja nykyään tunnettujen kilpailujen alkamisajankohdat. Holmenkollen säilyi pitkälle 1900-luvulle mäkihypyn pääkaupunkina. Mäkihyppy oli mukana jo ensimmäisissä talviolympialaisissa Chamonix’n kisoissa 1924. Norjalaisten ylivoimaa kuvastaa se, että vuosien 1924–52 olympialaisissa vuonojen maan edustajat voittivat kaikki kultamitalit ja valtaosan myös vuonna 1926 aloitettujen maailmanmestaruuskilpailujen kärkisijoista. Falunin kisat alkoivat 1947 ja Saksan-Itävallan mäkiiviikko hypättiin ensimmäisen kerran vuosien 1952–53 taitteessa.¹³

Mäkihypyn suosio kasvoi ymmärrettävästi lajin levitessä eri maihin. Lajin kiinnostavuutta lisäsi myös mäkien koon kasvu ja hyppöjen pituudet. John B. Allen’n mukaan jo 1880-luvun lopulla mäkikisat olivat muodostuneet paikallisiksi runsaita yleisömääriä kokoaviksi karnevaaleiksi.¹⁴

Rantautuminen Suomeen

”Alppilan’ muhkeassa hiihtomäessä on moni voimailija kehittynyt eteväksi, rohkeaksi laskijaksi. Niistä mainittakoon ylioppilas C. G. Tigerstedt, maisteri Rafael Lindqvist, insinöörit Sven Ahlstedt ja E. Hedengren, hrat E. Orava, A. Pipping, O. Tigerstedt, J. Juselius, B. Lanér, E. Jansson, T. Nieminen, L. Saxberg, y. m. Vallan erikoisen mainitsemisen ansaitsee kirjailija, maist. Lindqvist, mäenlaskijoittemme veteraani, joka kunnioitettavasta iästään (43 vuotta) huolimatta on täydesti nuorien kumppaniensa veroinen, mitä taitoon, tarmoon ja rohkeuteen tulee. Viimesanotuista on huomattavin yliopp. C. G. Tigerstedt, jonka varmuus

ja ryhti mäkiä laskiessa ovat mallikelpoiset. Jos ponnistus, hyppäyksen pituus ja laskuhyppäyksen varmuus sekä lentäessä noudatettava ryhti otetaan huomioon, lienee insinööri Ahlstedt tällä hetkellä paras miehemme. Hänen hyppäyksensä ovat jonkun verran yli 20 m, joka tulos verrattuna Holmenkollen-kilpailuissa saavutettuihin ennätyksiin ei ole erittäin loistava, mutta joka meidän oloihimme nähden on tyydyttävän hyvä.

Että kyseessä oleva urheilumuoto varsinkin vuosien 1905, 1906 ja 1907 kuluessa on Etelä-Suomessa saanut niin odottamattoman hyvän kehityksen, on luettava etupäässä Helsingissä asuvien norjalaisten R. Pehrsonin ja P. Fredheimin pysyväiseksi ansioksi. Niinikään ovat norjalaiset A. Halse, P. Backen ja T. Hansen sekä ruotsalaiset O. Pomgren, B. Olsson, A. Jansson, A. Rehnberg, E. Schuman y. m., jotka täällä ovat etevää taitoansa näyttäneet, suuressa määrin vaikuttaneet mäenlasku-urheilun kehittämiseksi Suomessa.”¹⁵

Edellä esitetyin sanankääntein Ivar Wilskman kuvaili mäkihypyn varhaisvaiheita teoksessa *Suomen urheilut XX:n vuosisadan alkuvuosina* (1907). Lainauksesta voi lukea, kuinka mäkihyppy oli päässyt Suomessa jo hyvään vauhtiin. Sekin selviää, ketkä kiipesivät mäkitorniin, ja keiden ansiosta lajiharrastusta oli viritelty. Aivan ensimmäisistä mäkihypyn pioneereista ei kuitenkaan ollut kyse.

Suomessa mäkihyppykisoja organisoivat ensimmäisenä Sortavalan seminaarin pojat, joiden tiedetään toimeenpanneen jonkinlaiset koitokset talvella 1885. Ensimmäisinä virallisina mäkihyppykilpailuina pidetään kuitenkin Helsingin Katajanokalla Uspenskin katedraalin pohjoisrinteellä maaliskuun 9. päivänä 1886 järjestettyjä kisoja.¹⁶ Helsingin Sporttiklubin koolle kutsuman kilpailun voitti Helsinkiin asettunut norjalainen insinööri Christian Nielsen, jonka kuvailtiin hypänneen ”varmuutta osoittaen” ilman sauvoja. Kilpailujen pisin hyppy kantoi 5,8 metriä. Toiseksi sijoittui kuopiolainen tarkk’ampuja P. Huttunen. Kuopion seudun mäkiharrastuksen vahvuudesta kertoo, että mukana oli 61-vuotias kuopiolainen laskija, jonka kerrotaan laskeneen mäkeä jo nuoruudessaan.¹⁷

Mäenlaskun suosion nopeaan kasvuun vaikutti vanha kotimainen perinne. Mäessä oli kisailtu eri puolella Suomea, joskaan varsinaisesta

Näyttävät mäkihyppykuvat koristivat usein suojeluskuntalehti *Hakkapeliitan* kantta ja sisäsivuja.

hyppäämisestä kilpailuissa ei ollut kyse. Lisäksi kilpailujen luonne poikkesi eri paikkakunnilla toisistaan, sillä yhtenäisiä lajisääntöjä ei ollut olemassa ennen Norjasta tullutta normittamista. Koskenpään Mäkikylässä oli jo nälkävuonna 1868 järjestetty kilpailu, jossa laskettiin korkean mäen päältä järven jälle. Jokainen kaatumatta selvinnyt palkittiin.¹⁸ Kuopiossa huhtikuun neljäntenä päivänä 1886 järjestetyissä kilpailuissa kilpailtiin samaan tapaan tasapainon säilyttämisestä. Vauhtimäki oli raivattu Aarnenkalliolta Kuopionlahdelle. Vauhti otettiin 60 metriä pitkästä rinneestä, mutta hieman yli metrin korkuinen hyppyri oli tasaisella. Sarjoja oli kaksi: alle ja yli 15-vuotiaat. Kilpailuissa hypättiin neljä kertaa. Pisimmät hyppy kantoivat 5–6 metriä. Arvostelussa pääpaino kiinnitettiin tasapainoon ja ryhtiin, ei hyppyjen pituuteen. Voittajaksi ponnisti sotilas, tarkka-ampuja Miettinen, joka sai 10 markan palkinnon. Nuorten sarjan voitti Frithiof Hedman.¹⁹

Lahdessa tiedetään hypätyn Kirkonmäessä 1908. Myös siellä hypättiin tasaiselle, mutta pääpaino oli hyppyjen pituudessa, ei enää ryhdissä. Hyppyjen pituus mitattiin jopa viiden sentin tarkkuudella. Kuopion ja Lahden mäki-innostuksen nousun taustalta löytyy voimistelunopettaja K. E. Levälähti, joka oli toiminut myös Kajaanissa 1906 ja oli Lahteen muutettuaan perustamassa 1907 urheiluseura Ahkeraa.²⁰ Lahden kokeilut tarkasta pituusmittauksesta liittyivät suomalaisen mäkihypyn arvosteluperusteiden synnyttämiseen. K. E. Levälähten ansiot voimistelun arvosteluperusteiden kehittämisessä ovat tunnetummat kuin mäkipuolella. Kajaanin Kynnäsmäessä oli pidetty ensimmäiset kilpailut 1905. Vilho Pikkarainen hyppäsi 9.5 metriä.²¹

Alueellinen leviäminen

Mäkihypyn alueellisesta leviämisestä voi lukea sanomalehtien pikku-uutisista. Tampereella kilpailtiin 1887, sitten tulivat Jyväskylä 1888, Kokkola 1888, Oulu 1889, Leppävirta 1889. Kilpailuja järjestettiin 1880-luvulla myös Ykspihlajassa. Seuraavalla vuosikymmenellä kilpailtiin Vaasassa 1893, Pornaisissa 1895, Mikkelissä 1896, Iisalmessa 1896, Karttulassa 1897, Rautalammilla ja Juankoskella 1890 sekä Nilsiässä 1902. Juankosken kisoissa 1898 naisilla oli oma sarja.²²

Ensimmäiset mäet raivattiin valmiisiin rinteisiin. Kuopion Niiralan Huuhanmäkeen avattiin rinne 1901. Yrjö Hyvärinen hyppäsi 13,5 metriä. Mäkikilpailuja pidettiin myös Inkilänmäellä, Myllymäellä ja Aarnenkalliolla. Kuopiolaiset levittivät innostusta myös lähialueille. Tampereen Pyynikille tehtiin mäki 1907 ja Kotkaan 1911. Puijolle 1910 valmistuneesta mäestä hypättiin jo yli 20 metrin loikkia. Kuopiolaisnuorukaiset rakensivat talkoilla uuden mäen vauhtitorneineen ja lankkuhyppyreineen 1926 Sampon sahan lahjoitettua puutavaran.²³ Uusi, siis järjestyksessä kolmas, mäki valmistui Puijolle 1929. Tällä kertaa se rakennettiin Puijon laelle, edelliset olivat olleet Peipposella. Puijon mäestä ponnistettiin yli 40 metrin hyppyjä.

Mäkeä ryhdyttiin hyppäämään myös eteläisessä Suomessa. Helsingin Herttoniemeen raivattiin mäki 1904 ja seuraavana vuonna rakennettiin Suomen ensimmäinen piirustusten mukaan tehty hiihtomäki eli hyppyri Helsingin Alppilaan. Herttoniemen ensimmäinen mäkitorni pystytettiin 1930.²⁴

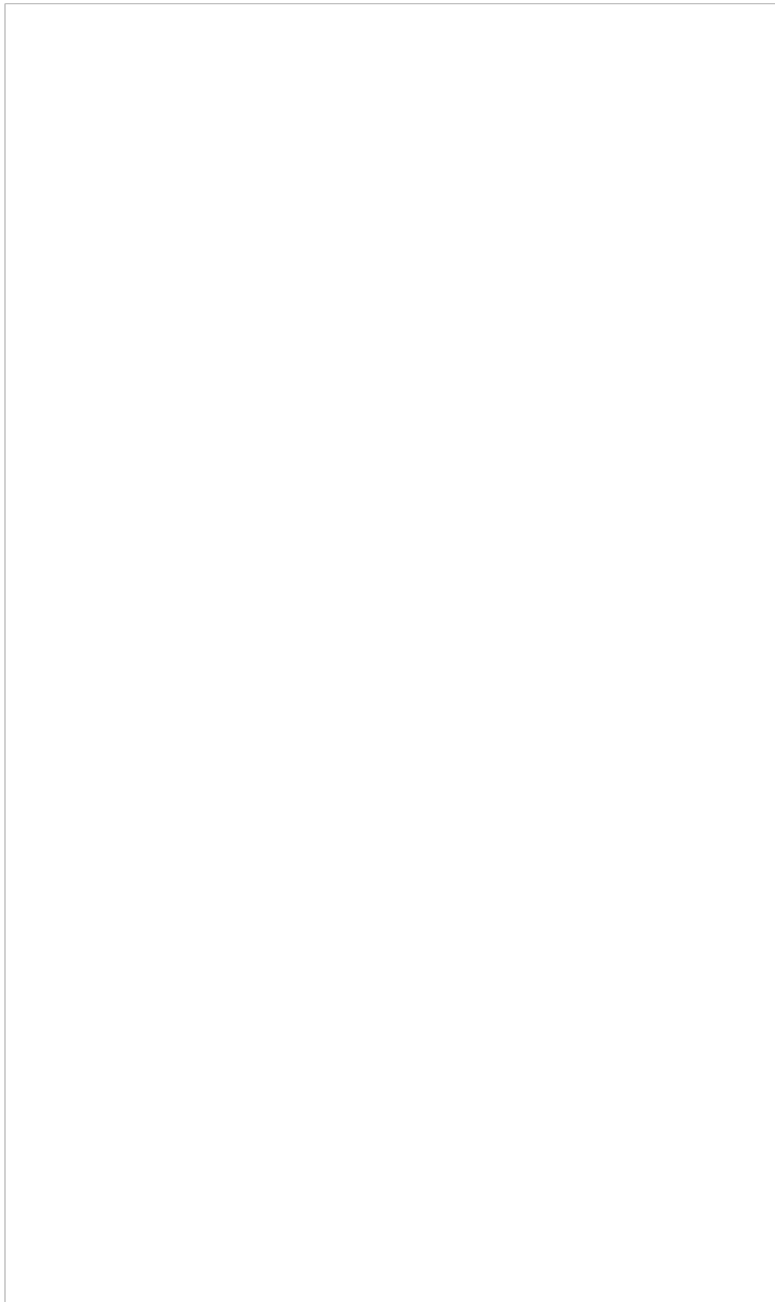
Viipurin ensimmäinen mäki rakennettiin kaupungin länsipuolelle Pappilanmäelle 1905. Mäkikisan voitti norjalainen Rudolph Pehrson, joka hyppäsi 19 metriä. Toisen mäen Viipurin Suksimiehet rakennuttivat 1910 kaupungin itäpuolelle Papulan kalliolle. Suksimiehet lahjoitti mäen Viipurin Pontevalle. Mäki oli erikoinen, sillä siinä oli kaksi päällekkäistä hyppyrimäkeä. Ylämäen ennätushyppy oli 32,5 metriä. Ensimmäiset Suomen mestaruuskilpailut järjestettiin Viipurissa 1914. Viipurilaiset Sulo Jääskeläinen ja H. Kraatz nappasivat kaksoisvoiton. Mäkihyppy oli levinnyt 1900-luvun alussa myös Venäjälle. Viipurissa talvella 1916 järjestetyissä kisoissa oli mukana yhdeksän pietarilaista hyppääjää. Varmuutta siitä, mitä kansallisuutta he edustivat, ei ole. Sulo Jääskeläinen hyppäsi noissa kisoissa jo 28 metriä. Hän osallistui puolestaan Pietarissa järjestettyyn mäkikilpailuihin.²⁵

Holmenkollen oli norjalaisten urheilupyhättö, jonne kertyi kilpailuja seuraamaan kymmeniä tuhansia norjalaisia. Suomeen haluttiin oma Holmenkollen. Kansalliseksi hiihto- ja mäkihyppykeskukseksi oli esillä useita paikkakuntia, mutta maassa oli 1920-luvun alussa vain kolme modernia mäkeä: Alppila (1905), Kotka (1910) ja Fiskars (1920). Pyynikin vuonna 1907 rakennettu mäki oli lahonnut, Viipurin mäen oli tuhonnut salama ja Oulunkylän mäki poltettu 1918.²⁶ Fiskars oli vahva

ehdokas Suomen Holmenkolleniksi. Fiskars-yhtiön rakentamasta mäestä voitiin hypätä 25 metrin hyppyjä.²⁷ Myös Kuopiossa esitettiin toiveita mäkiokeskuksen saamiseksi. Voiton vei Lahti ja Salpausselkä, jonne oli Helsingistä lyhyt matka. Lahden puolesta puhuivat myös rautatie, radio sekä nopeasti virinnyt kansalaistoiminta. Insinööri Robert Pehrson laati 1922 Salpausselän mäen piirustukset, joihin otettiin vaikutteita Holmenkollenilta.²⁸ Mäki valmistui talvella 1923, ja jo ensimmäisessä kilpailussa maaliskuussa 1923 tehtiin uusi Suomen ennätys viipurilaisen Sulo Jääskeläisen leiskautettua 35 metriä.²⁹ Salpausselän kisoista tuli hiihdon merkkitapaus. Mäkimonttuun keräytyi kymmentuhatpäinen katsojajoukko jo 1920-luvulla.

Mäenlaskun nopean leviämisen kannalta suojeluskunnat olivat avainasemassa. Suojeluskuntajärjestö kattoi koko maan ja ulottui myös syrjäisille seuduille. Toiminta oli suunniteltua ja ylhäältä organisoitua. Johdon antamat määräykset ja ohjeet levisivät tehokkaasti kaikkialle Suomeen. Kun suojeluskuntapoikien urheiluohjelmaan otettiin yhdistetyn hiihto, oli ryhdyttävä rakentamaan mäkiä, ja kun suojeluskuntajärjestön valtakunnallinen johto kehotti rakentamaan hyppyreitä, niitä myös ryhdyttiin pystyttämään. Hyppyreiden rakentaminen alkoi suojeluskunnissa 1927. Liikkeellä olivat Käpylän suojeluskunta sekä Kangasalan ja Pälkäneen suojeluskunnat. Suojeluskuntia kehoitettiin 1929 rakentamaan jokaisen kyläosaston alueelle pieni hyppymäki. Yleisesikunnan urheiluosasto laati oppaan ”Ohjeita hyppymäkien rakentamiseksi pitäjien keskuksiin ja kyliin.” Opasta levitettiin kiertokirjeenä.³⁰ Suojeluskuntien piirilehdet toistivat järjestön ylimmän johdon ohjeet. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen kehotti 1931 jokaista suojeluskunnan kyläosastoa rakentamaan kunnollisen hyppymäen.³¹ Suojeluskuntain yliesikunta tilasi mäkiä mallipiirustuksia piiriesikunnille, jotka lähettivät ne puolestaan alue- ja paikallispiirille. Suojeluskuntajärjestö jakoi pienen kannustavan raha-avun, jonka rohkaisemana työ pantiin alulle.³² Hyppyreiden rakentamisesta tuli suojeluskunnille velvollisuus.

Rakennusohjeet olivat selkeät. Mäki oli sijoitettava joko asutuskeskukseen tai mahdollisimman lähelle asutuskeskusta, jotta hyppyaikaa ei kuluisi suorituspaikalle kulkemiseen lyhyinä talvipäivinä. Mäki tuli rakentaa suojaisaan paikkaan ja maastomuodoiltaan sopivaan rinteeseen. Kivet oli raivattava pois. Sähkön saamistakin oli hyvä ajatella, jotta mäki

Saarijärven suojeluskunnan 45 metrin mäki kertoo suojeluskuntalaisten pioneeritaidoista. (*Hakkapeliitta* 9/1936)

voitiin valaista. Kilpailuja silmällä pitäen mäen oli oltava yleisön saavutettavissa. Paras paikka oli luoteeseen ja koilliseen avautuva, suojainen metsärinne, jossa oli keväisen auringonpaisteen peittävää varjoa ja lisäksi rakennuspuita saatavilla.³³

Urheilujärjestöissäkään ei oltu toimettomana. SVUL:n neuvoja Armas Palmroos (Palamaa) kiersi jo 1924 innostamassa hiihtoseurojen perustamista ja hiihtomäkien rakentamista.³⁴ Todelliset mäkitalkoot alkoivat Suomessa 1930-luvun alussa, kun suojeluskunnan lisäksi myös SVUL:n hiihtojaosto tehosti propagandaansa hiihtomäkien aikaansaamiseksi. SVUL ja suojeluskunnat toimivat usein yhteistyössä. SVUL lähetti tammikuussa 1931 kunnanvaltuustoille kirjeen, jossa se kehotti kuntia rakentamaan hiihtomäkiä. Suojeluskunnissa oli vuosien 1932–1938 välillä vireillä 215 mäkihanketta.³⁵ Yksistään vuonna 1931 tuke sai 58 mäkeä. Seuraavana vuonna suojeluskunnan yliesikunta avusti 33 mäkihanketta. Avustettavien mäkien määrä pysyi tasaisena, sillä vuonna 1938 avustettavia kohteita oli 36.³⁶

Maailmansotien välisten vuosien tyypillisimpiä ulkoliikunta ja -urheilupaikkoja olivat urheilukentät, uimalat ja hyppymäet.³⁷ Hiihtoliiton mukaan vuosina 1930–1936 maahamme rakennettiin kaikkiaan 119 mäkeä, joista suojeluskunnan mäkiä oli 50, urheiluseurojen 11, kuntien 6 ja muiden 2. Tuntemattomaksi jäi 50 mäen omistaja. Suojeluskunnan omien laskelmien mukaan jo sillä itsellään oli 119 omaa ja 19 urheiluseurojen kanssa yhteistä mäkeä, eli vuoden 1937 tilaston mukaan joka viidennellä suojeluskunnalla oli oma mäki. Hiihtoliiton ja suojeluskunnan tilastojen eroa selvittää osin se, että Hiihtoliitto on merkinnyt ainoastaan valmiit mäet.³⁸ Suurin osa Suomen mäkihyppyreistä oli omin voimin tehtyjä luonnonmäkiä, joita ei tilastoitu mihinkään luetteloon.

Mäkihyppy ei lukeutunut maailmansodan välisenä ajanjaksona Työväen Urheiluliitossa harrastetuimpien lajien joukkoon. Vuonna 1921 elokuussa seurojen antamien tietojen mukaan liitossa oli 201 mäkihyppyn harrastajaa. Ensimmäiset liiton mäkihyppymestaruudet ratkaistiin Helsingin Alppilan mäessä vuotta aiemmin. Vuonna 1924 TUL:n seurat järjestivät ainoastaan kolmet mäkihyppykisat. Vuosien 1919–1944 välillä TUL:ssa järjestettiin kaksi mäenlaskukurssia, joille oli saapunut 132 osanottajaa.³⁹

TUL:n 1920-luvun mäenlaskun niukkuuteen vaikutti se, että käytännössä työläisurheilijat saattoivat harrastaa lajia pelkästään Helsingissä, Kotkassa ja Viipurissa. Niinpä esimerkiksi vuoden 1930 liiton mestaruuskilpailuissa oli mukana ainoastaan kuusi mäkipotkua.⁴⁰ Pyrkimystä lajiharrastuksen aktivointiin kuitenkin myös TUL:sta löytyi. Vuoden 1929 TUL:n vuosikirjaan liiton varapuheenjohtajanakin toiminut Väinö Lähteinen kirjoitti artikkelin, joka oli otsikoitu yksinkertaisesti ”Mäenlasku”. Tekstissään Lähteinen kuvasi myös liiton tekemää lajin levitystyötä:

”Lietsoakseen innostusta ja antaakseen oikeata ohjausta rohkeille pojille järjesti liittomme viime talvena kuudeksi viikoksi mäenlaskuneuvojan kiertämään mäen omaavilla paikkakunnilla. Ohjaajaksi onnistuttiin saamaan mainio tyylihyppääjä helsinkiläisnuorukainen Reino Salminen. Ohjaaja kierteli useilla paikkakunnilla antaen ohjausta, innostaen ja itse esittäen oikeita tyylihyppyjä. Mikäli ohjaaja kertoi, oli kaikkialla, missä hän kävi, lukuisasti oppilaita, jotka mielihyvin ottivat opista vaarin ja yrittivät ja innostuivat.”⁴¹

Lähteisen innostusta mäkihyppyyn selittää osaltaan hänen liikuntapolitiittinen näkemyksensä, jonka mukaan TUL:n tuli kilpailla mahdollisimman laajasti eri lajeissa porvariuurheilun kanssa. Lähteinen osallistui myös mäkihyppyn kansainväliseen toimintaan. Esimerkiksi vuonna 1925 hän oli Schreiberhaun työläisten talviolympialaisissa TUL:n joukkueenjohtajana. Matkaan oli lähetetty myös kolme työläismäkihyppääjää.⁴²

Sosiaalinen kiinnittyminen

Mäkihyppyn alueellisen leviämisen lisäksi on kiinnostavaa tutkailla lajin sosiaalista kiinnittymistä. Lajihistoriat osoittavat, että varhaiset hyppääjät tulivat kolmesta ryhmästä: koulupojista, sotilaista ja ylioppilasnuorison joukosta. Ensimmäisissä Kuopion kilpailuissa paikallisen tarkk'ämpujapataljoonan sotilaat veivät viisi ensimmäistä sijaa palkintorahoiheen. Voittoon hyppäsi tarkk'ämpuja Miettinen. Suomen vanha sotaväki lakkautettiin 1900-luvun alussa, mutta sotaväki levitti lajia tehokkaasti

myös itsenäisen Suomen armeijassa. Esimerkiksi Hämeen ratsuväkirykmentin eversti O. Hohenthalin johdolla rakennettiin Lappeenrannan Tyysterniemeen 21-metrinen mäki 1922.⁴³ Mäkeä saivat sotilaiden lisäksi käyttää suojeluskuntalaiset ja siviilit⁴⁴. Hennalan varuskunnalla oli oma mäki, samoin sellainen oli Utissa ja muilla varuskuntapaikkakunnilla.

Mäenlasku oli sotilaitten laji myös Norjassa ja Ruotsissa, ja se kytkeytyi vahvasti maanpuolustuksen tarpeisiin.⁴⁵ Pohjoismaiset suhteet olivat mäkivaikutteiden kannalta tärkeässä asemassa. Mäkihypyn nykyisessä muodossaan toivat Suomeen norjalaiset emigrantit ja Suomen mäenlasku oli merkittävin osin ruotsinkielisen hallinnassa vielä 1920-luvun alussa. Fiskars oli vahva mäkikeskus.⁴⁶ Suomalaisten ensimmäiset ulkomaansuhteet mäkihypyssä olivat suuntautuneet Tukholmaan ja toisaalta Venäjälle Pietariin, jossa oli laaja kansainvälinen hyppääjäjoukko. Suomalaiset mäkimiehet kävivät 1910-luvulla hyppäämässä Tukholman Saltsjöbadenin mäessä.⁴⁷ Kielikysymys ei mäkihypyn kohdalla noussut näkyvään asemaan. Lahti päihitti Fiskarsin kilpailussa Suomen Holmenkollenin paikasta, jolloin ruotsinkielinen mäkihyppy jäi sivurooliin. Mäkihyppykeskuksiksi nousivat Lahden ohella Kuopio ja Rovaniemi.

Varsinaisen armeijan ohella vapaaehtoisen maanpuolustusjärjestön suojeluskunnan merkitys mäkihypyn levittäjänä oli kiistaton. Suojeluskunta vahvisti samalla mäkihypyn sotilaallista juurta ja yritti ottaa haltuunsa nuorison kisailuhanun. Voimistelu, urheilu ja kansalaiskunnan kasvattaminen sisällytettiin alusta alkaen suojeluskuntien ohjelmaan.⁴⁸ Liikuntakasvatus- eli urheiluosasto perustettiin suojeluskunnan yliesikuntaan kesällä 1920. Sen johdossa oli voimistelunopettaja ja urheilujohdaja K. E. Levälahti, joka oli vienyt mäkihyppyä Kajaaniin, Lahteen ja myöhemmin myös Joensuuhun. Hän suuntasi Suomen suojeluskuntaurheilua järjestelmälliseen suuntaan.⁴⁹ Alkujaan puhuttiin liikuntakasvatuksesta, mutta jo 1921 nimitys muutettiin urheiluksi. Urheilun merkitys sotilaskunnan perustana oli havaittu sisällissodan aikana. Urheilijat olivat kunnostautuneet molemmin puolin rintamaa vaaroihin alttiina sotilaina. Urheilijat alistuivat kuriin ja kestivät sodan henkiset ja ruumiilliset rasitteet.⁵⁰

Näyttää vahvasti siltä, että mäkihypyn sosiaalisen kiinnittymisen ensivaiheessa lajia harrastivat sotilaat ja pian sen jälkeen ylemmät yhteiskuntapiirit. Ivar Wilskmanin edellä esitetystä Alppilan kisojen (1907)

kuvauksessa mainitsemien hyppääjien yhteiskunnallinen asema todistaa tästä. Alppilassa esittelivät taitojaan ylioppilaat, maisteri, insinöörit ja kirjailija. Lajin toinen ja samalla sosiaalisen kiinnittymisen toinen vaihe koettiin suojeluskunnan ja urheilujärjestöjen kiinnostuessa mäkihyppystä. Aktiivinen mäkien rakentaminen mahdollisti aiempaa laajempien kansankerrostien kiipeämisen mäkitorneihin ja siipiensä kantavuutta kokeilemisen.

Rohkeata maanpuolustushenkeä

Mäkihyppyn suosion kasvua selittää se moninainen tavoitteellisuus, jota eri toimijat liittivät nousevaan urheilulajiin. Suojeluskuntien harjoittama hyppymäkien rakentaminen selittyy pitkälti järjestössä tärkeään asemaan kohonneella poikatoiminnalla⁵¹. Suojeluskunnissa mäenlasku nähtiin aluksi ennen muuta murtomaahiihdon valmennusmenetelmänä. Lauri ”Tahko” Pihkalan mukaan mäenlasku oli keino koulia rohkeita ja hyvällä tasapainoistilla varustettuja murtomaahiihtäjiä.⁵² Muuten Pihkala suhtautui mäkihyppyyn vähättelevästi. Hän piti sitä hiihtotahtuman kylkiäisenä, viihteellisenä speaktaakkelinä.⁵³ Pihkalan mielestä mäkihyppyä oli kehitettävä harjoitusmuotona murtomaahiihtoa varten. Parinkymmenen metrin leiskautukset olivat riittäviä tasapaino- ja päänkestämisharjoituksia.⁵⁴ Mäkihyppy nähtiin sopivaksi lajiksi tyydyttämään kasvuikäisten poikien jännitykselle altista tunne-elämää.⁵⁵ Mäkihyppystä yhdistyivät terveyden ja ruumiin kontrollin hyveet, rohkeus ja kilvoittelu. Hyppymäki tarjosi haasteen, jossa suojeluskuntalainen saattoi kokeilla taitojaan. Toisten urhoollisten hyppääjien kanssa mäkihyppääjä saattoi tarvittaessa uhmata myös toisenlaisia vaaroja.

Suojeluskuntaurheilun tehtävänä oli antaa miehille valmiuksia sotilastaitoihin ja kohottaa heidän fyysistä ja psyykkistä kuntoaan. Urheilu katsottiin sopivaksi vastapainoksi sotilaallisille suojeluskuntaharjoituksille. Urheilulla oli lisäksi kansaa kasvattava vaikutus. Urheilu sosiaalisti ihmistä ja toi hänet järjestön kontrollin piiriin. Vapaana kasvava ihminen hillittömine haluineen saattoi olla vaaraksi yhteiskunnalle. Poikatyön katsottiin olevan lääkettä myös huliganismia ja yleistä villiinty-

mistä vastaan. Levälahden organisoima poikatyö lisäsi hermojen hallintaa ja opetti itsehillintää. Kolmas selkeä suojeluskuntaurheilun tavoite oli isänmaallisen mielialan synnyttäminen ja sen myötä valmistaminen maanpuolustukseen. Myös naisia kannustettiin liikkumaan, mutta heille suunnattu lajivalikoima oli miesurheilua suppeampi. Suojeluskuntalajeista mäkihyppy ja ammunta katsottiin naisille sopimattomiksi lajeiksi, vaikka molempia tiedettiin naisten harrastaneen.⁵⁶

Urheilutoiminta osoittautui suojeluskunnissa menestykseksi, ja jo vuonna 1920 voitiin todeta, että suojeluskuntalaiset kävivät mieluummin urheilukuin sotilaallisissa harjoituksissa⁵⁷. Hiihto oli tärkein suojeluskuntalaji. Se oli osa vapaussodan perintöä.⁵⁸ Lajia oli helppo harrastaa, sillä hiihtämiseen ei tarvittu rakennettuja suorituspaikkoja. Ladulle pääsi jokainen vaikka kotioveltaan. Suojeluskuntajärjestö määritteli jäsenilleen sopivaksi hiihtoladuksi sellaisen, joka oli suojainen ja piti sisällään monenlaisia mäkiä, jotka koettelivat hiihtäjän taitoa.⁵⁹

Kesälajeista yleisurheilun suosiota lisäsivät suomalaisurheilijoiden menestykset maailmalla. Urheilukilpailut toivat suojeluskunnan metsistä näkyville. Urheilukenttä oli suojeluskuntatalon tapaan pysyvä maamerkki maisemassa. Suojeluskunnan tavoite oli saada urheilukenttä jokaiseen pitäjään.⁶⁰ Mäkitorni kohosi kylämaisemassa kenttää korkeammalle, ja vielä selkeämmin sen erotti kilpailujen aikaan, jolloin lehdettömässä talvimaisemassa liehuivat Suomen liput. Venäjän vallan aikana hyppyrin keulilla oli liehunut Venäjän lippu.⁶¹ Kilpailujen aikana kovaääniset kaituttivat suojeluskuntakisaa ja -aatetta lähiseudulle. Mäkihypyn isänmaallisuudesta kertoo myös se, että esimerkiksi Lahdessa mäkikausi avattiin perinteisesti itsenäisyyspäivänä.⁶²

Modernia tyyliä

Pelkällä sotilaallisella käskytyksellä ei uusi laji olisi Suomeen levinnyt. Taustalle tarvittiin hiihtoperinnettä, mutta ennen kaikkea nuorison omaehtoista toimintaa, kokeilunhalua, jännitystä, kilpailua ja taidon näyttämistä. Kaikkea tätä tarjosi mäkihyppy. Mäkihypyn suosion taustalta on löydettävissä suojeluskunnan tuen lisäksi myös muita selityksiä.

Taustalta on löydettävissä yhteiskunnallinen muutos, palkkatyön kasvu ja vapaa-ajan lisääntymien eli suomalaisen yhteiskunnan vähittäinen modernisoituminen. Suomi oli 1930-luvulla edelleen agraarinen, mutta myös teollistuva maa. Joukkotiedotus, erityisesti radioidut mäkipisat levittivät lajia nopeasti. Tasavallan presidentti Pehr Evind Svinhufvud vieraili Salpausselän kisoissa 1932. Kisat radioitiin ja mäkitunnelma tavoitti suomalaiset.⁶³ Kaupungistuminen ja taajamoituminen etenivät 1930-luvulla, ja samalla syntyi tilausta uudelle lajille ja lajikulttuurille. Mäkihyppy kiinnosti yleisöä. Kun mäkihyppy lisättiin hiihtokisojen yhteyteen, täytyivät myös katsomot.⁶⁴ Mäkihyppy oli uuden ajan ilmiö ja hyppääjät olivat modernin ajan nuoria miehiä, jotka olivat tehneet irtioton maaseudusta ja sen perinteisistä ammateista. Lauri Valosen ja Paavo Nuotion kirjoittaman *Mäenlaskun oppaan* (1933) mukaan mäenlaskijat olivat hyvähermoisia miehiä, joilla oli temperamenttia, irtiottokykyä ja vastoinkäymisiä kestävää tarmoa.

Mäkihyppyyn oli kuulunut alkuajoista saakka olennaisena osana tasapaino ja tyyli. Hyppyjä arvosteltiin tyylin perusteella, mutta tärkeää oli myös hyppääjien ulkoinen olemus. Hyppääjille annettiin tarkat pukeutumishjeet.⁶⁵ Hiihtäjä saattoi saapua maaliin räkä poskella ja mustikkakeittoa rinnuksella, mutta mäkimiehen piti olla aina tyylikäs ja huoliteltu. Mäkihousujen prässä oli moitteeton, eivätkä lahkeet lepattaneet, sillä housut sidottiin kuminauhalla jalan alta kireälle. Mäkipengät olivat putipuhtaat ja tukka laitettu. Jotkut hyppäsivät jopa silkkihuivi kaulassa ja valkoiset hansikkaat kädessä. Paavo Nuotion kerrotaan hypänneen ensimmäiset kilpailunsa rakuunan univormussa. Jalassa olivat saappaat ja saappaissa kannukset. Lauri Valosella oli villapaidan alla aina valkoinen paita ja solmio.⁶⁶

Tyyli ei jäänyt pelkästään mäkeen, vaan hyppääjät edustivat tyyliä myös vapaa-aikanaan. Pukeutuminen oli harkittua. Mäkimonot ja mäkipipo kertoivat oman ajan nuorisokulttuurista. Mäkipipo liitetään Suomessa Lahteen ja vasta 1960-luvun alkuun ja erityisesti Veikko Kankoseen, mutta pipo juontaa juurensa 1900-luvun alkupuolen Norjaan. Jos hiihtäjät edustivat luontoperäistä ja alkuvoimaista suomalaista, niin mäkihyppääjät olivat jo 1920- ja 1930-luvulla modernin maailman luomuksia, osin jo kaupunkilaisia miehiä.⁶⁷ Sotien jälkeen mäkihyppääjät

muodostivat oman selvästi erottuvan ja aiemmilta vuosikymmeniltä ammentavan nuorisokulttuurin. Mäkihyppääjän tunnisti olemuksesta. Lahtelaisten mäkihyppääjien tunnukseksi tiedettiin punainen valkoiraitainen villapaita. Paita oli tavallista villapaitaa tiiviimmin kudottu. Paidassa oli kauluri, joka hypätessä suojasi kylmältä, mutta kun sen laskeutui alas, niin paita kelpasi juhla-asuksi. Vee-kaula-aukkoisen paidan alta näkyivät valkoinen paita ja kravatti vielä paremmin. Jalkoihin vedettiin tummansiniset hiihtohousut.⁶⁸

Mäkihypyn varhaisia tyyli-aitureita oli lajin ensimmäinen Suomen mestari viipurilainen Sulo Jääskeläinen. Taiteilijanimeä USA käyttänyt Jääskeläinen hypäsi aina mustat vaatteet päällä ja jauhoi purukumia hypätessään. Tästä juontui lempinimi, jota Jääskeläinen käytti myös toisinaan sukunimenään. Jääskeläisen hyppyura kesti parikymmentä vuotta.⁶⁹ Radion ohella valokuvakameran tulolla oli merkitystä lajin suosioon. Uljas lento ja mäkimiehen rento olemus ikuistettiin valokuviiin.

Poikakulttuuria ja kansainvälisyyttä

Rafael Helanko esitti tutkimuksessaan Turun poikasakeista, kuinka poikien omilla asuinalueillaan käynnistämät kisailut muuttuivat vähitellen organisoiduksi urheiluseuratoiminnaksi. Tämän prosessin Helanko jaottelee kolmeksi vaiheeksi. Ensimmäisessä vaiheessa urheilu nousee poikien pääharrastukseksi ja tätä kautta muodostuu myös vahva keskinäinen yhteishenki. Toisessa vaiheessa muodostuvat pienalueiden urheiluseurat, jolloin perinteinen sakkilaisluonne on heikentynyt ja rekisteröidyn seuran kautta alueen pojat ovat siirtyneet osittain osaksi aikuismaailmaa. Kolmannessa vaiheessa ollaan jo kokonaan aikuismaailmassa, sillä organisoituminen toteutuu kokonaisen kaupungin alueella. Tällöin kyseessä on suuralueinen urheiluseura.⁷⁰ Samanlaisia vaiheita on löydettävissä myös mäkihypyn organisoitumisesta.

Monen pojan mäkihyppyura käynnistyi omaehtoisesta kisailusta. Ennen suuriin mäkiin ja ihmisten ilmoille siirtymistä harjoiteltiin omilla porukoissa, tutussa sakissa pikkunysissä, omin voimin tampatuissa ja rakennetuissa hyppyreissä. Hyppyri tehtiin puusta tai risuista ja lumesta,

ja jokainen oli omanlaisensa. Joissain tultiin tasaiselle, toisissa taas nousiin vastamäkeen kuin lumikouruissa. Hyppyjä kokeiltiin latojen katoilta, sorakuoppien reunoilta, jokitörmiltä ja yli päätään kaikkialta, missä oli edes jonkinlainen hypymahdollisuus.

Kuopiossa näitä tussareiksi tai nysämäiksi sanottuja mäkiä olivat 1920-luvulla Tikkula, Lehmänkallio, Patakukukkula ja Rajala. Poikaporukoiden (joukossa oli usein myös muutama tyttö) yhdessä rakentamat mäet eivät olleet välttämättä aivan pieniä. Rajalan mäestä hypättiin 1920-luvulla jo 25 metrin hyppyjä. Kuopion Jynkänlahdelle tampattiin 1940-luvulla luonnonmäki, jossa oli pitkä ja loiva vauhtirinne. Pisimmät hypyt kantoivat peräti 35 metriä.⁷¹ Kuopiossa yli 20 metrin mäkiä oli muun muassa Huuhalla, Päivärannassa, Neulamässä ja Telkkisenlahdessa.

Lahdesta tunnetaan kymmeniä pikkumäkiä, tösiä. Näissä omatekoisissa mäissä hypättiin, ja katkottiin tavallisia hiihtosuksia. Taitojen karttuessa uskallettiin lähteä kokeilemaan ja näyttämään taitoa mäkiin, joissa oli vauhtitornit ja alastulorinteet. Samalla oli hankittava jostain oikeat mäkisukset. Siirtyminen pikkumäistä suurempiin mäkiin oli jännittävä paikka. Pelotti, mutta olipa hypyn jälkeen leuhka fiilis, kuten Lahdessa sanottiin, kun ”Iso” oli laskettu.⁷² Outokummun Matovaaralla mäkiennätyksen 51 metriä hypännyt Valteri Kalinen muisteli, kuinka hän Puijon 90 metrin suurmäkeen noustuaan ja alas Kallavettä ja Kuopiota katsellessaan oli kironnut: voi helvetti mihin tuli lähdettyä. Tällöin oli kuopiolainen mäkimies Aatto Pietikäinen lohduttanut, että vedä vain myssy silmille ja anna tulla.⁷³

Mäkihypyn organisoiduttua kansallisesti ryhdyttiin lajin puitteissa tekemään myös kansainvälistä yhteistyötä. Edellä olemme jo esittäneet, kuinka mäkihyppy lukeutui kisaohjelmaan jo ensimmäisissä olympialaisissa 1924 ja MM-kilpailut aloitettiin kaksi vuotta myöhemmin. Ensimmäisissä ja toisissa olympialaisissa mukana oli kaksi suomalaishyppääjää. Vuoden 1932 Lake Placidin kisoihin ei matkustanut yhtään mäkimiestä. Maailemansotien välisenä aikana paras olympialaisten mäkihyppysaavutus oli Lauri Valkosen kuudes sija Garmisch-Partenkirchenissä 1936. Yhdistetyn kisassa Valkonen ylsi neljänneksi.⁷⁴

Muiden urheilulajien tavoin mäkihypyssäkin lähdettiin hakemaan kansainvälistä menestystä, vaikka arvokilpailumitaleja ei saavutettu-

kaan. Suomalaiset olivat Holmenkollenin kaksoisvoitollaan (Anton Collin ja Tapani Niku) 1922 osoittaneet pärjäävänsä murtomaahiihdossa, mutta mäkihypyssä norjalaiset olivat vielä 1930-luvun alussa voittamattomia. Suomea oli rakennettu siten, että kansalaisille kerrottiin oppia suomalaisista muita rohkeampina ja huimapäisinä. Yleisurheilijat, painijat, hiihtäjät ja luistelijat ponnistelivat Suomea urheilevan maailman tietoisuuteen. Mäkihyppääjien oli tehtävä sama. Hallitsevat mestarit eli norjalaiset oli voitettava, mutta suomalaiset kärsivät tappion kerta toisensa jälkeen. Mäkihypyn monikertainen Suomen mestari Paavo Nuotio, St. Moritzin olympialaisten 1928 mäkikilpailun paras suomalainen (12.) kirjoitti vuonna 1933 yhdessä Lauri Valkosen kanssa mäenlaskuoppaan, jossa miehet uskoivat, että joku heidän lukijoistaan rikkoisi norjalaislumouksen.⁷⁵

Sotilaalliset tornit

Hyppyrimäkien rakentaminen palveli maanpuolustustahdon ja -kyvyn rakentamista muutoinkin kuin pelkästään rohkeuteen ja fyysiseen kyvykkyyteen sosiaalistajana. Jo mäkien rakentaminen oli hyvin organisoitua toimintaa. Hyppyrimäen rakentaminen sai myös sotilaallisen funktion, sillä muistuttihan hyppyrimäen rakentaminen sodassa nopeasti tarvittavien siltojen rakennustyötä. Hyppyrimäkiä ryhdyttiin käyttämään myös ilmavalvonnan tehtävissä Suomen ilmavalvonnan suunnittelun käynnistyessä vuonna 1930.

Ilmavalvonnan ja sitä palvelevan viestiverkon valmistelutöiden suorittamista jo rauhan aikana pidettiin välttämättömänä. Yleisesikunta arvioi ilmasodan alkavan mahdollisesti jo ennen muodollista sodan julistusta ja ennen kenttärmeijan keskitysten päättymistä. Yleisesikunta antoi ensimmäiset toimeenpanokäskyt ilmavalvonnan järjestelyistä 1931. Alusta alkaen ilmavalvonnan kehittämisestä vastasi ilmatorjuntatykistö, jonka alaiseksi ilmavalvonta luettiin.⁷⁶ Ilmavalvontakoulutus aloitettiin 1932. Myös lotat rekrytoitiin ilmavalvontatehtäviin.⁷⁷ Lottien lisäksi myös sotilaspoikia käytettiin ilmavalvonnassa. Esimerkiksi Lapuan suojeluskunnan ilmavalvontakurssi sotilaspojille toteutettiin joulukuussa 1939.⁷⁸

Suojeluskunnat rakensivat ilmavalvontalavoja ja tähystystorneja, mutta jos alueella oli sopiva torni, niin torneja ei tarvinnut rakentaa. Korkeat tornit olivat vaarallisia, sillä torneissa ei ollut mahdollista suojautua lentokoneiden tulitukselta. Ainoa keino oli yrittää naamioida torni. Korkeisiin puihin rakennettu tähystyslava oli luonnollisessa suojassa. Rakennettuja torneja havutettiin muistuttamaan metsää. Mäkitornien ongelma oli paljaaksi hakattu avoin alastulorinne, joka paljasti hypytornin. Tornit olivat tulituksen lisäksi tuulelle ja pakkaselle alttiita. Torneissa kokeiltiin erilasia tuuli- ja näkösuojia.⁷⁹ Talvisodan alkaessa Suomi oli jaettu 53 ilmapuolustusalueeseen. Ilmavalvonta-asemia oli 650. Pääosa ilmavalvontahenkilöistä oli lottia. Ilmavalvonta-asemia oli kirkontorneissa, talojen katoilla, kolmiomittaustorneissa ja mäkihyppytorneissa. Ilmavalvontaa oli monien muiden mäkien tapaan Rovaniemen Pöyliövaaralla.⁸⁰ Saksalaiset räjäyttivät Pöyliönvaaran mäkitornin lokakuun 8. päivä 1944.

Mäkitorneja käytettiin myös palovartiointiin ja desanttitorneina Äänislinnan mäkitornin tapaan. Desanttien torjunta kuului ilmasuojelu-upseerin tehtäviin. Valvonnasta vastasivat kuntien väestösuojelupäälliköt ja kylävartiostot. Varsinaisia havainnontekijöitä olivat useimmiten ns. tornilotat. Lentokonetähystysten lisäksi heidän tuli tarkkailla outoja valoilmioita, havainnoida desantteja ja suorittaa palovartiointia.⁸¹ Joiltain ilmavalvonta-asemilta lähetettiin myös säätietoja.

Talvisodan aikana havaittiin, että ilmavalvontaverkko oli harva ja monin paikoin väärin sijoitettu, joten sitä täydennettiin erillisillä lentokoneiden tarkkailijoilla. He toimivat valvontapaikoista.⁸²

Mäkitorneja käytettiin myös varsinaisissa sotatoimissa. Suomalaisen tykistön tulenjohto käytti Kemin hiihtomäkeä Lapin sodassa lokakuussa 1944 kaupungin valtauksessa. Mäessä oli tykistön tulenjohton radioasema. Mäkihyppyn sotilaallisuus tuli esille sota-aikana myös monien mäkihyppääjien liittymisenä SS-joukkoihin. Tähän vaikutti osaltaan se, että suomalaista mäkihyppyä kehittänyt ja Saksaa ihaillut K. E. Levälahti toimi yhdysupseerina suomalaisessa Waffen-SS-pataljoonassa syksyllä 1941.⁸³

Johtopäätökset

Suomeen – kuten muutamiin muihinkin maihin – mäkihypyn toivat norjalaiset lajipioneerit. Tämän vuoksi lajin ensimmäiset kilpailumieliset harrastajat löytyivät eteläisen Suomen kasvukeskuksista. Alppilan hiihtomäen rakentaminen ja siellä järjestetyt kilpailut olivat lajin urheilullisen kehittymisen kannalta keskeisessä asemassa.

Toisaalta mäkihypyä harjoitettiin mäenlaskun nimellä muuallakin. 1880-luvulla kilpailuja järjestettiin jo useissa suomalaisissa kaupungeissa. Lajin nopeasta alueellisesta leviämisestä kertoo jotakin se, että Sortavalan seminaarin pojat järjestivät jonkinlaiset kisat jo 1885. Lajin leviämisen riipeys johtuu osaltaan siitä, että mäkihypyn harrastaminen rakentui hiihdon harrastamiseen. Kun hiihdossa siirryttiin tasamaalta ja järvienjältä maastoon, syntyi myös mäenlaskun harjoittamiselle uudenlainen tilaus. Niinpä joissakin ensimmäisissä mäenlaskukilpailuissa riitti se, että pysyi koko laskun ajan pystyssä. Vakiintumattomista normeista puolestaan kertoo se, että hyppyreitä rakennettiin myös tasaiselle. Oma lukunsa on luonnollisesti poikakalttuureissa rakennetut hyppyrit ja niissä kisaileminen.

Mäkihypyn varhaisimmat suomalaiset toimijat löytyvät kolmelta suunnalta. Ensinnäkin mäenlaskusta innostuivat nuorukaiset Sortavalan seminaarin opiskelijoiden tapaan. Toiseksi mäkeä ryhtyivät laskemaan armeijapalvelustaan suorittavat. Kolmas taho olivat kilpailullisiin saavutuksiin tähtäävät keskiluokkaiset ja norjalaisilta vaikutteensa saaneet eteläisen Suomen harrastajat.

Varsin mutkattomasti ja suhteellisen nopeasti mäkihyppy valikoitui suojeluskuntien ohjelmaan. Mäkihypyyn liitetyt rohkeuden ja ryhdikkyuden tavoitteet sopivat oivallisesti osaksi maanpuolustushenkistä kasvatustyötä. Kun hyppymäkien rakentaminen palveli muitakin sotilallisia tavoitteita, kuten ilmavalvontaa ja pioneeritoiminnassa tarvittavaa sillanrakennusta, on ymmärrettävää, miksi suojeluskunnat olivat niin innokkaasti organisoimassa lajia. Mäkien näkyminen paikallisessa maisemassa sekä järjestetyt kilpailut palvelivat suojeluskuntien tavoitteellisuutta yleisemminkin.

Myös urheilujärjestöjen lajivalikoimaan mäkihyppy yhtenä talvisena kilpailulajina istui hyvin. Eittävästi suojeluskuntien rakentamiin mäkiin hakeutuivat myös urheiluseurojen jäsenet. Suojeluskuntien ja porvarillisten urheiluseurojen yhteydethän olivat erittäin kiinteät maailmansotien välisenä aikana. Työläisurheilun puolella mäkihypyn harrastusta vauhditti käynnistynyt keskusjärjestökamppailu. TUL:n piirissä haluttiin tarjota mahdollisuuksia modernin urheilulajiin harrastamiseen siitäkkin huolimatta, että suojeluskuntien mäkiin työläishyppääjillä ei ollut juurikaan asiaa. Suojeluskuntien ja urheiluseurojen mäkihypyn suosiminen merkitsi sitä, että laji levisi laajoihin kansankerroksiin. Nationalismin hengessä ryhdyttiin myös valmentautumaan kansainvälisiin kitoiksiin, joskaan mainittavaa arvokilpailumenestystä ei ennen toisen maailmansodan vuosia saavutettukaan.

Tavoitteellisuuden näkökulmasta esitimme jo edellä, kuinka suojeluskuntien maanpuolustushenkinen kasvatustyö valjasti mäkihypyn palvelemaan järjestön urheilua laajempia tavoitteita. Urheiluseuroille mäkihyppy oli yksi laji, jonka katsottiin houkuttelevan etenkin rohkeita ja kokeilunhaluisia nuorukaisia. Esimerkiksi perinteiseen hiihtoon verrattuna mäkihyppy näyttäytyi moderniksi lajiksi. Pukeutumisellaan, ryhdikkyydellään ja tyylikkyydellään mäkihyppääjät itse pitivät huolen siitä, että laji erottautui muista lajeista.

Maailmansotien välisenä aikana suomalaisesta mäkihypystä ei vielä tullut kansainvälistä menestyslajia. Toisen maailmansodan jälkeisinä aikoina mäkihyppy on ollut yksi eniten arvokilpailumitaleja tuonut urheilulaji. Menestyksen perusta rakennettiin 1920- ja 30-luvuilla. Rungas hyppymäkien rakentaminen ja harrastajien laaja-alainen rekrytointi pitivät huolen lajin hyvinvoinnista. Kun tänä päivänä tuskaillaan mäkihypyn menestymättömyyttä, syyt löytyvät lajipisteiden katoamisesta ja harrastajamäärien romahtamisesta. Jälkmodernissa yhteiskunnassa ei modernille urheilulajille ole samanlaista tilausta kuin aiempina vuosikymmeninä.

Lähteet

Lehdet:

Hakkapeliitta 1925–1944

Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen 1924–1944.

Kirjallisuus:

Allen, John B. (2007) *The Culture and Sports of Skiing from Antiquity to world war II*. University of Massachusetts Press.

Arponen, Antti O. *Puijon mäestä maailmalle. 75 talvea kisoja 1916–1990, 60 talvea PHS:n toimintaa 1930–1990*. Kuopio.

Arponen, Antti O. (1995). *Luovutetun Karjalan urheilu*. Suomen Urheilumuseosäätiö. Julkaisu nro 13. Helsinki.

Arponen, Antti O. ja Mikko Parviainen (1985). *Pohjois-Savon urheilua 80 vuotta*. Kuopio.

Arponen, Antti O., Markku Kasila ja Vesa-Matti Peltola (2014). *He antoivat kaikkensa. Viime sodissa menehtyneet suomalaiset mestariurheilijat*. Auditorium Kustannusosakeyhtiö. Helsinki.

Ashburner, Tim (2003). *The History of Skijumping*. Quiller Press. Shrewsbury.

Hahti, Usko Sakari (1979). ”Väestönsuojelu.” Teoksessa *Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalat*. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva.

Halila, Aimo ja Sirmekkö, Paul (1960) *Suomen voimistelu- ja urheiluliitto 1900–1960*. SVUL. Helsinki.

Heikkinen, Antero (1977). *Ammattilaisesta amatööriksi – Suomen hiihtourheilun ensi vaihe*. Pohjoinen. Oulu.

Heikkinen, Antero (1981). *Kansallisurheilun suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940*. LTS. Lappeenranta.

Helanko, Rafael (1953) *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9–16-vuotiaitten poikien spontaaneista ryhmistä vv. 1944–1951*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B, osa XLVI. Turku.

- Hentilä, Seppo (1982). *Suomen työläisurheilun historia I*. Karisto. Hämeenlinna.
- Hersalo, N. V. (1962). *Suojeluskuntain historia II. Puolustuskelpoinen kansa. Hätävarasta välttämättömyys*. Kustantaja Hata Oy. Vaasa.
- Itkonen, Hannu (1996). *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Gaudeamus. Helsinki.
- Itkonen, Hannu (2000). *Sport and Civil Society*. University of Joensuu. Publications of Karelian Institute. N:o 134. Joensuu.
- Itkonen, Hannu & Jarmo Kortelainen (1999). *Rantakentältä maailmalle. Kiteen pesäpallo, lajikulttuuri ja yhteiskunta*. LTS. Tampere.
- Itkonen, Pirjo (1998). *Kylää ja kyläläisiä. Muistitietoa Nurmijärven kirkonkylästä 1920-luvulta 1950-luvulle*. Omakustanne. Helsinki.
- Juurtola, Tauno (2011). *Hiihto, mäenlasku, pujottelu. Suorituspaikat ja peruskoulutus*. Karisto Oy. Hämeenlinna. (1. painos 1954).
- Kainuun Hiihtoseura ry.
http://www.khs.kajaani.net/1_seura/1_2_historia/historia.html (luettu 8.3.2016)
- Kanerva, Juha ja Vesa Tikander (2012). *Urheilulajien synty*. Kustannusosakeyhtiö Teos. Helsinki.
- Karisto, Antti ja Laaksonen, Pekka (2011). *Punapaidat. Lahtelainen mäkillegenda*. SKS/Tieto. Lahden kaupungin museo, Hiihtomuseon julkaisuja n:o 6. Porvoo.
- Kirjavainen, Jussi (1956). ”Mäenlaskun kehitys ennen vuosisatamme vaihdetta.” *Hiihtäjä. Suomen hiihtoliiton vuosikirja 1956*:113–125.
- Kiteen Urheilijat ry.
<http://www.kiteenurheilijat.fi/jaostot/makihyppy-ja-yhdistetty/historia/> (luettu 8.3.2016.)
- Kokkonen, Jouko (2010). *Valtio liikuntarakentamisen linjaajana*. LTS. Tampere.
- Kyllönen, Sulo (1991). *Kainuun hiihtoseuran historia 1931–1991*. Kajaani.
- Kärkkäinen, Pekka (1992). ”Voimainkoetuksia ja kisailuja.” Teoksessa Pyykkönen, T. (toim.) *Suomi uskoi urheiluun. Suomen urheilun ja liikunnan historia*. LTS. Helsinki.
- Könönen, Juha (2009). Vate. *Tarina miehestä, metallista, musiikista ja mitaleista*. Outokummun Orkesteriyhdistys ry. Vammala.
- Laine, Aaro, Erkki Komulainen ja Eino Reponen (1958) *Karjalan urheilu. SVUL:n Etelä-Karjaan piiri vv. 1906–1956*. SVUL:n Etelä-Karjalan piiri ry.
- Leinonen, Tero (2005). ”Suojeluskuntahiihtoa Kainuussa 1919–1939.” Kirjassa Pekka Kauppinen ja Arto Nevala (toim.) *Liikunnan monet kasvot. Kirjoituksia ihanteista, kilpailemisesta ja urheiluviihteestä*. Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 11. Joensuu.

- Levälahti, K. E. (1944) *Levä kertoo urheilumuistojaan*. Karisto. Hämeenlinna.
- Loland, Sigmund (1996). "Ski Jumping" in *III Encyclopedia of World Sport. From Ancient Times to the Present*. ABC-Clio. Oxford. s. 909–922.
- Lukkarinen, Vilho (1981). *Suomen lotat. Lotta Svärd-järjestön historia*. Suomen naisten huoltosäätiö. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva.
- Lähteinen, Väinö (1929). "Mäenlasku." Teoksessa *TUL:n vuosikirja 1929*. s. 62–65.
- Miettinen, Kyösti (s.a). Hiihdon, yhdistetyn ja mäenlaskun historiaa Kuopiossa. http://kulttuurihistoriallinenmuseo.kuopio.fi/c/document_library/get_file?uuid=8a-e0d04f-d6f3-41a8-82d3-d0952044fb52&groupId=10501 (luettu 8.3.2016.)
- Nurminen, Reijo (1948) *Hyppyrimäkien rakentaminen*. Valtion urheilulautakunta. Helsinki.
- Pajunen, Jussi (2008). *Suomen ilmavalvonta talvisodassa. Toiminta ja kokemukset. Kadettikurssi 91. Ilmatorjuntalinja*. Pro gradu-tutkielma. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Pakarinen, Pekka (1986). *Kenttiä, kursseja ja kilpailuja. Suojeluskunnan urheilutoiminta Pohjois-Karjalassa vuosina 1920–1939*. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Partanen, Jukka (2012). *Isänmaa ja raja. Suojeluskunnat Pohjois-Karjalassa 1917–1944*. Pohjois-Karjalan Sotilaspoikien Perinneilta. Joensuu.
- Pirhonen, Pentti (1977). *Suomalaisia sotilaspoikia. Oravakomppanioista IT-pattereille*. Arvi A. Karisto osakeyhtiö. Hämeenlinna.
- Pöntinen, Petri (2016). "Tyhjä mäki." *Suomen Kuvalehti* 7/2016.
- Raikkala, Hannes (1964). *Suojeluskuntain historia III. Kamppaileva kansa. Määrätietoista rakennustyötä rauhanvuosina 1930–1939 sekä sotavuodet 1939–1944*. Kustantaja Hata Oy. Vaasa.
- Salimäki, Harri (2000). *Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana*. SKS. Helsinki.
- Savon Sanomat* 21.11.2015 (Mäkihypyn perustukset lahoamassa).
- Selén, Kari (2001). *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WS Bookwell Oy. Juva.
- Siukonen, Markku (1986). "Mäkihyppymme sata vuotta." Teoksessa *Mitä Missä Milloin. Kansalaisen vuosikirja 1987*. Otava. Helsinki.
- Taskinen, Anssi (1993). *K. E. Levälahti suomalaisen liikuntakulttuurin kehittäjänä 1912–1949*. Suomen historian laudatur-tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Tikander, Vesa, Kenth Sjöblom, Ossi Viita, Merja Vilen ja Esko Paavola (2007) *Sadan vuoden olympiadi. Suomalaisen olympialiikkeen historia*. WSOY. Helsinki
- Vahtola, Jouko (2012). *Suomen mäkihypyn historia. Helsingin "Urheista" Matti Nykäseen*. SKS. Helsinki.

- Valonen, Lauri ja Paavo Nuotio (1933) *Mäenlaskun opas*. Lahti.
- Vasara, Erkki (1997). *Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.
- Vuorenmaa, Anssi, Veikko Laakso ja Antero Soila (1979). *Kotijoukkojen toiminta Teoksessa Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalajat*. WSOY. Porvoo-Helsinki-Juva.
- Wilksman, Ivar (1907) *Suomen urheilut XX vuosisadan alkuvuosina*. Yrjö Weilin. Helsinki.

Viitteet

- 1 Ks. Pöntinen 2016.
- 2 Kärkkäinen 1992, 19.
- 3 Kanerva & Tikander 2012, 11.
- 4 Kanerva & Tikander 2012, 11–12.
- 5 Heikkinen 1977.
- 6 Kanerva & Tikander 2012, 12–13.
- 7 Ks. Itkonen & Kortelainen 1999, 93–96.
- 8 Itkonen 1996; 2000.
- 9 Loland 1996, 909.
- 10 Kirjavainen 1956; Ashburner 2003, 11–14.
- 11 Loland 1996, 910.
- 12 Loland 1996, 910–911.
- 13 Loland 1996, 913.
- 14 Allen 2007, 220.
- 15 Wiskman 1907, 417–418.
- 16 Arponen & Parviainen 1985, 105; Arponen 1990, 8.
- 17 Kirjavainen 1956; 116; Arponen ja Parviainen 1985, 94; Siukonen 1986, 446.
- 18 Kyllönen 1991, 13.
- 19 Arponen ja Parviainen 1985, 94; Arponen 1990, 8; Kirjavainen 1956, 118; Karisto ja Laaksonen 2011, 25.
- 20 Karisto ja Laaksonen 2011, 25.
- 21 Kyllönen 1991, 13.

- 22 Arponen ja Parviainen 1985, 94; Karisto ja Laaksonen 2011, 214.
- 23 Arponen 1990, 18.
- 24 Vahtola 2012, 16; Kanerva ja Tikander 2012, 91; Halila ja Sirmeikkö 1960, 189.
- 25 Kirjavainen 1956; 118–120; Laine, Komulainen ja Reponen 1958, 397; Siukonen 1986, 446; Arponen 1995, 196–198.
- 26 Laine, Komulainen ja Reponen 1958, 401; Heikkinen 1981, 123; 125.
- 27 Vahtola 2012, 34.
- 28 Karisto ja Laaksonen 2011, 27.
- 29 Heikkinen 1981, 124; Vahtola 2012, 36; Salimäki 2000, 219–220.
- 30 Pakarinen 1986, 62.
- 31 *Pohjois-Karjalan Suojeluskuntalainen* 1/1931, 8.
- 32 Levälähti 1944, 200–201.
- 33 Nurminen 1948, 5–6; Juurtola 2010, 55–56.
- 34 Heikkinen 1981, 125.
- 35 Vasara 1997, 410.
- 36 Vasara 1997, 413.
- 37 Kokkonen 2010, 26–27.
- 38 Vasara 1997, 419–421; Raikkala 1964, 234.
- 39 Hentilä 1982, 118; 128–129; 585.
- 40 Hentilä 1982, 118; 268.
- 41 Lähteinen 1929, 63.
- 42 Hentilä 1982, 186.
- 43 Vahtola 2012, 35.
- 44 Heikkinen 1981, 124.
- 45 Kirjavainen 1956, 116.
- 46 Vahtola 2012, 34.
- 47 Karisto ja Laaksonen 2011, 82.
- 48 Hersalo 1962, 147.
- 49 Levälähti 1944, 256–257; Vasara 1997, 518–521; Hersalo 1962, 85; Taskinen 1993.
- 50 Vasara 1997, 67–68; Taskinen 1993, 35.
- 51 Vasara 1997, 223.
- 52 Vasara 1997, 409.
- 53 Karisto ja Laaksonen 2011, 27.

- 54 Heikkinen 1981, 126.
- 55 Ks. Pirhonen 1977, 74.
- 56 Taskinen 1993, 58.
- 57 Partanen 2012, 313.
- 58 Heikkinen 1981, 5.
- 59 Hersalo 1962, 155–156; Vasara 1997, 224; Partanen 2012, 314.
- 60 Partanen 2012, 309.
- 61 Karisto ja Laaksonen 2011, 26.
- 62 Karisto ja Laaksonen 2011, 36.
- 63 Karisto ja Laaksonen 2011, 24; 36.
- 64 Heikkinen 1981, 26.
- 65 Valonen ja Nuotio 1933, 12–14.
- 66 Karisto ja Laaksonen 2011, 152–155.
- 67 Karisto ja Laaksonen 2011, 24.
- 68 Karisto ja Laaksonen 2011, 152.
- 69 Karisto ja Laaksonen 2011, 32.
- 70 Helanko 1953, 226–233.
- 71 Miettinen; *Savon Sanomat* 21.11.2015.
- 72 Karisto ja Laaksonen 2011, 82.
- 73 Könönen 2009, 169.
- 74 Tikander et al. 2007, 72–80.
- 75 Valonen ja Nuotio 1933, 12.
- 76 Pajunen 2008, 4.
- 77 Raikkala 1964, 201.
- 78 Pajunen 2008, 28.
- 79 Itkonen 1998, 116.
- 80 Lukkarinen 1981, 153.
- 81 Haahti 1979, 107; Lukkarinen 1981, 247.
- 82 Vuorenmaa, Laakso ja Soila 1979, 172, 186, 188.
- 83 Taskinen 1993, 13.